

Marin BUTUC

Termeni militari medievali în unități polilexicale stabile

M.B. – lect. sup., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.; secretar științific, Academia Militară „Alexandru cel Bun”. Domenii de cercetare: terminologie, lexicologie, etimologie. A publicat o serie de articole, între care *Fondul principal lexical – sursă a sistemicității metalimbajului terminologic militar* (2008), *Interacțiunea lexicului comun cu terminologia militară* (2009), *Despre structura termenilor militari românești* (2010), *Particularități lexico-semanticale ale termenilor militari din epoca medievală* (2011).

Bogăția unei limbi rezidă nu numai în varietatea sa lexicală, dar și în potențialul frazeologic, ce reprezintă o componentă determinantă a frumuseții și distincției unei comunicări orale sau scrise. De bună seamă, în obținerea acestei calități stilistice, un rol definitoriu îi revine frazeologiei – adică domeniului de locuțiuni și expresii, utilizat pentru a-i conferi comunicării exactitate și putere de sugestie.

Limba română literară actuală dispune de un grandios tezaur frazeologic. De menționat că la desăvârșirea acestei moșteniri contribuie elementele lexicale specializate, militare, din epoca medievală, care și-au pierdut statutul de cuvinte ce denumeau noțiuni din domeniul militar și, desigur, semnificația militară medievală, devenind elemente lexicale, componente ale diverselor expresii frazeologice. Această situație se datorează atât factorilor de ordin lingvistic, cât și celor de ordin extralingvistic.

Din punct de vedere lingvistic, termenii militari vechi, ce fac parte din anumite expresii frazeologice (*buluc, ceambur, duium, gloată, maidan, palancă, pâlc, proașcă* ș.a.), la momentul funcționării acestora ca denumiri specializate militare medievale, s-au inclus, la nivel de conținut, într-un proces de intersecție, analogie,

contiguitate de sens cu alte cuvinte și nuanțe semantice diferite, din lexicul general al limbii române din epoca medievală. În rezultat, acești termeni și-au schimbat realitatea pe care o denumesc: din militară, în una cotidiană, de uz general. În felul acesta, apar, de multe ori, două sensuri distincte: un înțeles actual și unul învechit. Totodată, termenul militar și-a schimbat sensul și prin trecerea de la o sferă de întrebuițare la alta [4, p. 155], având în vedere că între limbajul militar medieval și lexicul general nu existau hotare rigide și stricte, fapt ce condiționa o circulație facilă a cuvintelor între lexicul general și cel specializat militar. Lexicul specializat militar din epoca medievală, prin rădăcinile lui, este strâns legat de vorbirea orală, de stilul popular, cu care, împreună, făceau parte din vocabularul limbii române literare vechi. Lexicul popular era principala sursă a lexicului specializat militar, dar și a lexicului literar românesc, în general [2, p. 175].

Cuvintele specializate din perioada medievală și-au modificat încărcătura semantică, după cum am menționat, și datorită unor cauze extralingvistice, ce țin de aspirațiile de modernizare a societății românești, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, atestăm conturarea unor tendințe inovatoare, ce se vor dezvolta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea sunt: a) abandonarea treptată a unor termeni învechiți preponderent utilizați în Evul Mediu timpuriu; b) modernizarea lexicului militar prin adaptarea împrumuturilor latino-romance occidentale; c) tendința de creare a unei terminologii militare științifice, delimitarea, în linii mari, a terminologiei militare pe genuri și categorii militare.

Firește, e vorba de o consecință a procesului de „renaștere” culturală și social-politică ce s-a manifestat în toate Principatele Românești, începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită imboldului dat de reprezentanții Școlii Ardelene. Referindu-ne la perioada respectivă, constatăm o racordare relativă a terminologiei militare vechi la principiile terminologiilor moderne, când arta militară românească își ia un avânt în sensul înzestrării și echipării, după principiile europene, fapt ce a avut repercusiuni directe asupra limbajului militar specializat. „În această perioadă se face trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare” [5, p. 7], ceea ce a determinat schim-

bările substanțiale în cadrul limbajelor specializate, inclusiv în cadrul terminologiei militare românești. Pentru perioada dată, slavonismele, turcismele ș.a. creau impresia unui vocabular sărac și învechit, necorespunzător nevoilor și exigențelor științei moderne a timpului, fapt ce împiedica devenirea limbii române ca factor cultural esențial [3, p. 110].

Așadar, din aceste motive, mulți termeni militari din epoca medievală s-au păstrat doar în expresii și locuțiuni frazeologice, pierzându-și caracterul lor de element apartenent unui sistem de noțiuni (în cazul nostru – noțiunile militare) și însușind particularități pragmatice la nivel de funcționare în cadrul lexicului general [6, p. 133], pe care nu le-au avut anterior. Termenii militari medievali determinologizați, care s-au păstrat până în prezent în cadrul expresiilor frazeologice, de nume, în mare parte, în epoca medievală, diverse tipuri de unități militare medievale și arme de luptă, caracteristice epocii în cauză: **arc** (înv. armă primitivă folosită la aruncarea săgeții) – *a avea multe coarde la arc* semnifică „a avea multe alte mijloace de a face ceva”; **buluc** (înv. unitate militară care avea aproximativ efectivul unei companii, care varia între 100 și 500 de militari) – *dau buluc (vin buluc sau intră buluc)* „în masă, cu grămada; iute, repede; înghesuindu-se unul peste altul”; **ceambur** (înv. detașament (în special, de tătari) care umblă după pradă) – *a bate (sau a umbla) ceamburul* „a nu se ține de treabă, a-și trece timpul cu lucruri neserioase”; **duium** (înv. captură, jaf de război) – *cu duiumul* „foarte mult, peste măsură, cu grămada”; **gloată** (înv. oastea de țară) – *psihologie de gloată* – denumește o concepție potrivit căreia individul nu este responsabil de faptele lui, fiind ascuns în mulțime; (pop.) *a avea gloată* – denumește membrii unei familii numeroase, copiii dintr-o familie; **maidan** (înv. teren deschis, loc viran situat la marginea sau în interiorul unei localități, folosit ca loc de luptă) – *a scoate (sau a ieși) la maidan* „a ieși sau a face să iasă la lumină”; *a ajunge la maidan* „a izbuti, a duce la bun sfârșit”; *a bate maidanul (sau maidanele)* „a hoinări, a vagabonda”; **obadă** (înv. instrument de tortură) – *a pune (în) obezi* „a subjugă, a înrobi”; **palancă** (înv. palisadă; (p. ext.) loc întărit de apărare) – *a face (sau a da ceva) palancă (la pământ)* are sensul de „a culca la pământ, a doborî”; *căzut palancă* „lungit, doborât la pământ”; **pavază** (înv. scut de diverse forme și mărimi) – *a sta pavază* „a apăra, a feri”; **pâlc** (înv. unitate militară corespunzătoare unui

regiment din perioada contemporană) – în **pâlcuri** sau **pâlcuri-pâlcuri** „în grup”; **poghiiaz** (înv. expediție militară, cu scop de pradă pe un teritoriu străin) – *a umbla în poghiiazuri* „a umbla fără rost, a hoinări”; **proașcă** (înv. țintă în care se ochea cu o arma) – *a face* (sau *a da*) **proașcă** (în sau prin) *ceva* „a da iama, a face prăpăd, a distruge”; **pușcă** (înv. armă grea de artilerie) – *gol pușcă* „a) complet dezbrăcat, în pielea goală; b) fără avere”; *a se duce* (sau *a pleca, a scăpa*) *ca din pușcă* ori **pușcă** „a pleca foarte repede”; **spangă** (înv. spadă) – *a lua* (sau *a aduce*) *pe cineva în(tre) șpangi* (ori în **șpangă**) „a lua sau a duce pe cineva cu forța; a-l brutaliza, a-l bate”; (pop.) *a lăsa pe cineva în șpangă* „a-l sărăci”; **steag** (înv. fanion militar) – *a duce* (sau *a purta*) **steagul** „a conduce o acțiune; a comanda”; *a ține sus* (sau *a înălța, a ridica*) **steagul** „a nu renunța la luptă”; *a ridica* (sau *a scoate*) **steag alb** „a se preda, a cere pace”; **strajă** (înv. plăieș, străjer (din Moldova și Țara Românească); grănicer) – *de strajă* „de pază”; *a fi* (sau *a sta, a rămâne*, pop. *a se pune*) *de strajă* ori *a ține* (sau *a face*) **strajă** „a păzi”, (p. ext.) „a pândi”; *a (-și) pune strajă gurii* „a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudentă”, „a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus”; *a-și pune strajă ochilor* „a-și înfrâna dorința de a privi ceva (ce-i place)”; (reg.) *a-i fi cuiva strajă* „a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva”; **suliță** (înv. armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn, prevăzută cu un vârf ascuțit de fier) – *cât ajungi cu sulița* sau *la o azvârlitură de suliță* „foarte aproape”; *soarele e de o suliță* (de două, trei etc.) *pe cer* – arată, după socoteala poporului, poziția soarelui pe cer, de la locul unde răsare; **temei** (înv. avangardă) – *de temeii* – „de bază”; **tun** (înv. armă grea de artilerie) – *a scăpat (ieșit) ca din tun* se spune despre cineva care a fugit repede, reușind prin aceasta să evite o situație neplăcută; *poți să dai cu tunul* – această expresie se utilizează cu referință la cineva care doarme adânc și nu se trezește ușor sau despre un loc unde nu se află nicio ființă vie; *a trage* (sau *a da*) *un tun* „a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.)”; *doarme tun* „adânc”; *sănătos tun* „foarte tare” etc.

În concluzie, factorii de ordin lingvistic (cauzele schimbărilor de sens) și cei extralingvistici de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și sec. al XIX-lea, precum ar fi renașterea instituției militare românești cu un conținut modern [1, p. 107], s-a datorat atât anumitor oportunități de natură socială și politică, cât și răscoalelor de eliberare națională, care au im-

pulsionat ideea de creare a unui stat cu instituții naționale, cu limbă națională și, respectiv, cu terminologie națională. Evenimentele istorice în cauză au coincis cu perioada de formare și desăvârșire a limbii literare, care presupunea și lansarea limbajelor specializate pentru domeniile de activitate ale statului, printre care și cel militar.

Bibliografie

1. Ion Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981.
2. *Istoria limbii române literare (epoca veche)*, Editura Academiei Române, București, 1997.
3. Ștefan Munteanu, Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
4. Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timișoara, 1978.
5. Nicolae Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962.
6. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева, *Общая терминология*, Наука, Москва, 1989.

Surse

1. *Dicționarul Limbii Române Literare Vechi*, București, 1987.
2. *Noul Dicționar Universal al Limbii Române*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2006.